№ 227 Դեկտեմբերի 19 (31) 1880 Դեկտեմբերի 19 (31) № 227

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն դիրքով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետևեալ օրերից)։

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ.

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ.

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Սպասում ենք.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Նուխուց. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Միջնորդ Դատարան.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Դաւիթ Բէկ:

ՍՊԱՍՈՒՄ ԵՆՔ

—

Քահանայութիւնից հրաժարեցրած տէր-Յովհաննէս Սարգրսեան քահանայի ծուխը դեռ անհամբերութեամբ սպասում է թէ ինչ վճիռ կը տայ Էջմիածինը Սամբրէ վարդապետի արած կամայականութեանը:

Տօն օրերը մօտենում են, ծուխը մնում է առանց քահանայի, երբ սովորաբար ծխատէր քահանան մտնում է իր ծխականների տները և օրհնում է այդ տները:

Թէև լսեցինք, որ Սամբրէ վարդապետը, առանց ծուխի կամքը հարցնելու, կամայական կերպով, ընդդէմ հայոց լուսաւորչական եկեղեցու դարևոր սկզբունքի, տէր-Յովհաննէսի տեղը մի այլ քահանայ է նշանակել, այն է տէր-Եզնիկին, բայց մենք, պատկանելով տէր-Յովհաննէսի ծուխին, մեզ իրաւունք ենք համարում առաջուց հրապարակապէս յայտնել, որ թէև անձնական կերպով ծանօթ ենք տէր Եզնիկի հետ, շատ յարգում ենք նրան, համարում ենք նրան մի պատուական մարդ և մեր երիտասարդ քահանաների թւում լաւերից մէկը, բայց հայոց լուսաւորչական եկեղեցու ընտրողական սկզբունքը հաւատարմութեամբ պահպանելու պարտաւորութիւն ունենալով, ստիպուած կը լինենք մերժել տէր Եզնիկին մեր տան մուտքը, երբ նա կը գայ մեզ մօտ տօն օրերին մեր տունն օրհնելու դիտաւորութեամբ: Նա մեզանից ընտրուած քահանայ չէ, նա մեզ վրա նշանակուած քահանայ է. իսկ դա բոլորովին հակառակ է լուսաւորչական եկեղեցու ոգուն: Ծուխը մի անշունչ առարկայ, մի անբան տաւար չէ, որին մի որ և է Սամբրէ կարողանար կամայական կերպով, առանց նրա կամքը հարցնելու, անցկացնել մինի ձեռքից միւսի ձեռքը:

Յոյս ունենք, որ տէր Յովհաննէսի ծուխին պատկանող մնացած անդամներն էլ, ով որ ճշմարիտ հայ-լուսաւորչական է, ում որ թանգ է մեր եկեղեցու հնադարեան ընտրողական սկզբունքը,—ամենքն էլ մեր օրինակին կը հետևեն, մեզ պէս կը վարվեն և տօն օրերին կը մերժեն տէր Եզնիկի առջև իրանց տների դռները բաց անելու, թէև անձամբ մենք նրան յարգում և պատւում ենք:

Այն ժամանակ մենք կը տեսնենք թէ ով է աւելի հաւատարիմ մնացել լուսաւորչական եկեղեցու դարևոր ազգային հիմնարկութեան ոգուն, ընդդէմ զանազան բաղդախնդիր Սամբրէների և Մանկունիների հրէշաւոր կամայականութեան — մենք, թէ նրանք, որոնք կընդունեն տէր Եզնիկին իրանց տունը, այն տէր Եզնիկին, որին մի որ և է Սամբրէ նշանակել է մեր գլխին, առանց մեզ հարցնելու թէ արդեօք կամենում ենք մենք նրան թէ ոչ և արդեօք համաձայն ենք մենք փոխել մեր հին քահանային, որին հրաժարեցրել

ԴԱՒԻԹ ԲԷԿ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

(1722—1728)

—

Ե.

Առաւօտ էր: Արեգակի առաջին ճառագայթները կորչում, աներևութանում էին մոխրագոյն մառախուղի մէջ, որ պատել էր Ղարաղաղի լեռների գագաթները: Խիտ անտառները դեռ մրափում էին գիշերային մռայլի մէջ: Ծառեր չէին երևում: Սար, դաշտ և հովիտ ընկղմուած էին մի լայնատարած, մառախլապատ ծովի մէջ:

Հեռուից սև բծերի նման երևում էին Ջալաբիանլիների *) օբաները: Ամեն մի գիւղի հովիւները, առանձին խմբեր կազմելով, տարածել էին իրանց չատրները այդ լեռների ծոխ, խոտաւէտ արօտամարգերի վրա: Մի լեռնադաշտի վրա ցրված էին ցեղի պետի, Ֆաթալի-խանի, չատրները: Նրանք թէ իրանց ձևով և թէ նիւթով, որից պատրաստված էին, զանազանվում էին հասարակ մահկանացուների չատրներից. նրանք աւելի փառաւոր, բարձր և ընդարձակ էին:

Խանը դեռ քնած էր: Նրա բազմաթիւ կնիկները, վաղուց արդէն զարթնելով, զբաղված էին իրանց տնտեսութիւնով: Վրանների առջև, բաց օդի մէջ, օջախները ծխում էին: Այդ օջախների կազմութիւնը խիստ պարզ էր. հարթ գետնի վրա շարված էին երկաթեայ եռոտանիներ, որոնց տակին կրակ էր վառվում և տաքացնում էր նրանց վրա դրած մեծ և փոքր կաթսաները:

Ամբողջ փայտակարանի բռնապետի կնիկները, որոնք ամեն յարմարութիւն ունէին իրանց տնտեսութեան մէջ բոլոր աշխատութիւնները աղախինների ձեռքով կատարելու, բայց դարձեալ հաւատարիմ մնալով աւանդական սովորութիւններին, իրանց գործը իրանց ձեռքով էին կատարում: Քաղաքակրթութեան բացակայութիւնը ազատ էր պահել նրանց տանտիկնոջ թէ քնքշութիւնից և թէ ծուլութիւնից: Բայց պէտք է նկատել, որ աշխատում էին պառաւները միայն, իսկ աւելի մանկահասակները կամ դեռ քնած էին, կամ զբաղված էին իրանց առաւօտեան զարդարանքով:

Ջատրները, որոնց մէջ զետեղված էր կանանոցը, բոլորովին առանձնացած էին խանի միւս վրաններից: Նրանք թւով քանից աւել կը լինէին, որոնց իւրաքանչիւրը յատկացրած էր նրա կնիկներից մէկի բնակութեան համար: Ագուլեցի հայ վաճառականների Սպահանից և Հնդկաստանից բերած թանգագին փարչաները զարդարում էին այդ նքեղ օթեակները, որոնց մէջ ապրում էին երկրի ամենագեղեցիկ կնիկներից ընտրեալները: Ջատրները կիսաբոլորակի ձևով շարված էին մինը միւսի մօտ, թողնելով մէջ տեղում հրապարակի նման ընդարձակ տարածութիւն: Խոտերը այդ տարածութեան վրա կոխվելով, բոլորովին սևացել էին և կպել գետնին: Այստեղ խառնափնթոր կերպով շարժվում էր, վրժվրժում էր և խլրտվում էր մի ամբողջ լեգէօն: Այստեղ կարելի էր տեսնել մի բազմութիւն ամեն ազգից և ամեն գոյնի.—սևամորթ և սպիտակամորթ աղախիններ, ներքինի ծառաներ, Աֆրիկայի խորքերից բերած սև սպասաւորներ, խառն ահագին գամփռների և նիհար որսորդական բարակների հետ: Գնչուների կատարեալ թարուն էր դա:

Կանանց հագուստը շատ պարզ էր, երեք կտորից միայն բաղկացած՝—շապիկ, շալվար և թիկնոց: Նուրբ, թափանցիկ կերպասից կարված, կարճլիկ շապիկը հազիւ սքողում էր կիսաբաց կուրծքը և իջնում էր մինչև այնտեղ, ուր փորը բաժանվում է մարմնի մի այլ մասից: Յետոյ սկսվում էր շալվարը, որ մեր կանանց իւփկայի տեղ էր ծառայում: Նա կարված էր մետաքսեայ խառայից, զարդարած ոսկէհուռ ծաղիկներով և հասնում էր մինչև ծնկները միայն, բոլորովին մերկ թողնելով ոտների լիքը և հաստլիկ սրունքները *): Շալվարի ստորին եզերքը, չորս մատ լայնութեամբ, նոյնպէս զարդարած էին ոսկէ թելերով: Շապիկի վրա հագած ունէին կարճլիկ թիկնոցը, որ սեղմված էր մէջքի վրա և մեր կանանց բուկավչիկի ձևը ունէր: Թիկնոցները ըստ մեծի մասին կարված էին թանգագին մանիշակագոյն և վարդագոյն թաւիշից և նախշած դարձեալ ոսկէ թելերով: Աղախինները կրում էին իրանց տիկինների հին հագուստը, որոնց մի կամ երկու անգամ էին հագել: Կարծես, այդ թիթեռների նման նախշուն և խայտաճամուկ արարածները, դեռ նոր էին դուրս եկել կնոջ այն դրութիւնից, երբ նա իր մերկութիւնը ծածկում էր թզենու տերևներով: Բայց ոչ, հագուստի այդ ձևը հարեմական հանճարի, հարեմական հեշտասիրութեան արդիւնք էր, որ երևան էր հանում մերկ կուրծք, մերկ սրունքներ և մերկ բազուկներ: Կնոջ մարմնի այդ մասերը միշտ կարող էին գրգռել վավաշոտ կրքեր, որոնք թուլացած, բթացած էին հարեմի իշխանի մէջ, որը միայնակ տիրում էր կնիկների մի ահագին երամակի վրա:

Աւելի խորհրդաւոր նշանակութիւն ունէին նրանց միւս զարդարանքները: Թանգագին ակներով զարդարած, պարանոցի մանեակները ունէին իրանց շարքում մի տեսակ, ոսկուց շինած խողովակաձև թալիսման, որի մէջ դրած էին կախարդական բժժանքներ: Թէ բազուկների վրա, թէ թևքերի վրա (արմուկներից դէպի վեր) բոլորն էլ ապարանջաններ ունէին, այն զանազանութեամբ, որ թևքերի ապարանջանները կրում էին հագուստի վրայից, իսկ բազուկներինը մարմնի վրա: Բացի դրանից, թևքերի ապարանջանները զարդարած էին գոյնզգոյն յուլուններով, որոնք դիւթական նշանակութիւն ունէին: Մատանիներին թիւ չը կար, բացի դրանից, բոլորի ոտների մերկ սրունքները նոյնպէս զարդարած էին գոյնզգոյն յուլուններով: Մի քանիսը ունէին համայիլներ, այսինքն ակներից, ոսկուց և մարգարիտներից հիւսված մի զարդ, որ գեներալների ժապաւէնի նման ձգել էին իրանց ուսից և կապել աջ թևքի տակ: Կինը, որպէս մի կախարդական էակ, բառի բուն նշանակութեամբ, իր զարդերի մէջն էր ամփոփել իր բոլոր զօրութիւնը *): Այդ զարդերը ոչ միայն աւելի փայլ էին տալիս նրա գեղեցկութեանը, այլ պահպանում էին նրան չար աչքից, սիրելի էին կացուցանում նրան իր իշխանի աչքում և ազատ էին պահում միւս կնիկների նախանձից ու նենգաւոր որոգայթներից: Երեք հայ ոսկերիչներ, իրանց աշակերտների հետ, խանի բանակի մէջ,

*) Ջալաբիանլիների ցեղը մինչև այսօր կայ Ղարաղաղի մէջ և յայտնի է որպէս մի վայրենի և աւազակաբարոյ ժողովուրդ: Նրանք կազմում են պարսից հեծելազօրքի քաջ և ամենաընտիր մասը:

*) Լիքը սրունքները գեղեցկութեան մի նշան համարվելով, մահմեդական կնիկները արհեստական կերպով հաստացնում են նրանց, վերևից միշտ պինդ կապած ունենալով, և արիւնը բնականաբար հաւաքվելով ոտների ստորին մասում, հաստացնում է սրունքները:

*) Պարսից լեզւում ամբողջ գրքեր կան գրված, որոնք բացատրում են այս և այն գոհարի, այս և այն մետաղի կախարդական նշանակութիւնը:

են առանց մեզ հետ խորհրդակցելու, առանց նրա յանցանքը քննութեան ենթարկելու։

Մեր թշնամիները միշտ ջանում էին մեղադրել մեզ որ մենք կրօնափոխութիւն և բողոքականութիւն ենք քարոզում։ Այժմ կը տեսնենք թէ ով է աւելի հաւատարիմ մնացել հին, սկզբնական, մաքուր, ազատամիտ լուսաւորչական եկեղեցու հիմնարկութեանը՝—մենք, թէ նրանք, որոնք ոտի տակ առնելով մեր եկեղեցու ընտրողական, ժողովրդական սկզբունքը, հլու, անտրտունջ, ստրկաբար, կուրօրէն կը հպատակվեն մեր եկեղեցու ժամանակակից անարժան սպասաւորների բռնաւորութեանը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԽՈՒՑ

28 Նոյեմբերի

Այժմ մեր քաղաքի մէջ հրդեհներն աւելի յաճախ են պատահում։ Դեռ չէ անցել տասնուհինգ տարին, երբ Նուխու տների կտուրները, առհասարակ, ծածկված էին եղեգնով, իսկ ամենափոքր մասը տախտակով, բայց վերջին ժամանակները մեր քաղաքը ստացել է բոլորովին մի այլ կերպարանք։ Այն ցնցոտի եղեգնեայ կտուրների և հինօրեայ փտած տախտակի ծածկերի տեղ՝ այժմ ամենուրեք երևում է կղմինտրով ծածկված տների և այլ և այլ շինութիւնների բազմութիւնը։ Ում որ յայտնի են տեղական հանգամանքները, նրան չը պէտք է զարմացնի մեր քաղաքի՝ արտաքին կողմից, այսպիսի արագ փոփոխութիւնը։ Այդ փոփոխութեան պատճառը՝ յաճախ կրկնվող հրդեհներն են։ Մեզանում այնքան սովորական երևոյթ է դարձել տուն այրվելը, որ գիշերները փոքրիկ երեխայքն անգամ՝ լսելով մի հրացանի ձայն, ասում են «մէկ», յետոյ՝ «երկու», իսկ հրացանի երրորդ զարկի հետ՝ «տուն է այրվում» ասում են և վերմակը պինդ քաշում մինչև ականջները։ Եւ եթէ մեռելաթաղից վերադարձած, աչքերը ճպռոտ ժամկոչն էլ, քնաթաթախ՝ իրան քարշելով՝ խառնիխուռն հնչեցնում է զանգակները, այդ էլ նշանակում է որ հրդեհը շատ սաստիկ է և վտանգաւոր։ Որքան մտաբերում եմ, չէ պատահել մի այնպիսի տարի, որի ընթացքում առնուազը, տասը, տասնուհինգ կամ քսան անգամ հրդեհներ չը լինենք տեսած։ Իսկ այդ լինում է մեծ մասը վրէժխնդրութիւնից և շատ սակաւ անզգուշութիւնից։ Մի ուրիշ տեղ վրէժխնդրութիւնը կատարվում է աւելի ազնիւ կերպով, իսկ Նուխում ամենաբարբարոս և ստոր միջոցներով։ Վրէժխնդրութիւնը աւելի մահմետականների կողմից է լինում, քան թէ հայերից։ Վերջին երկու ամսվայ ընթացքում հրդեհները սկսեցին աւելի յաճախ տեղի ունենալ և հայերի մէջ։ Այդ ժամանակը՝ երբ գաւառապետի բացակայութեան պատճառով, նրա տեղը կառավարում էր նրա օգնականը, երեք անգամի հրդեհներով այրվեցան երեք հայի տներ, որոնց քարերն անգամ եփում էին, իսկ չորրորդն էր մեծ բաղարը, որի տասնումէկ խանութը այրվելուց յետոյ, տեղական բնակիչները հազիւ կարողացան առնել կրակի առաջը։ Սարսափելի էր ամբողջ քաղաքի այդ գիշերվայ տագնապը։ Ամբողջ ազգաբնակութիւնը՝ ամենահեռաւոր թաղերիցն անգամ, լացով, իրար ոտնատակ տալով, վազում էր հրդեհի տեղը։ Նաւթի, բրդի, բոժոժի, մետաքսաթելի, շալերի, չթերի և հազար ու մի տեսակ մթերքների պահեստներն այդտեղ են գտնվում։ Հարստութեան մեծ մասը դարձեալ հայերին է պատկանում, գլխաւորապէս օտարականներին։ Բաւական էր, եթէ մի բարակ քամի փչէր հարաւային կողմից, էլ այն ժամանակը՝ ամբողջ բաղարն ու քարվանսարաները այրվելով, նուխեցիք ստիպված պէտք է լինէին օգնութիւն խնդրել Վանից, Ալաշկերտից և քուրդերի կողոպտած այլ և այլ տեղերից (ի հարկէ, որքան տուել էին, այնքան էլ կը ստանային)։ Եթէ, ի բաց առնելով այս դէպքը, ճիշդ հաշուելու լինենք հրդեհների թիւը, կը տեսնենք որ վերջին տասնուհինգ տարիների ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մօտաւորապէս կէս մասը ենթարկվել է հրդեհների։ Ամեն անգամի այրված շինութիւնը՝ նորոգվելիս, անպատճառ կղմինտրով է ծածկվում, նոյնպէս և նոր շինութիւնները և այն տները, որոնց տէրերը երկիւղից օր առաջ փոխում են նրանց եղեգնեայ կամ տախտակեայ կտուրները։ Ահա այս է պատճառը, որ մեր քաղաքն այսպէս կարմիր, գեղեցիկ գոյն ունի։ Բայց պէտք է տեսնել թէ ինչ սև հոգիք են ապրում և սև օր քաշում այդ կարմիր կտուրների տակ։ Չը նայելով իր երկրի զանազան բերքերի առատութեանը և յաջող առևտրին, նուխեցին նիւթականապէս շատ և շատ աղքատ դրութեան մէջ է։ Ամեն օր լսում էք «առուտուրը վատ է», «այս տարի բերքը սակաւ է», «մթերքները թանգացել են», «անձրև չեկաւ» և «սրանք են պատճառը» որ ապրելու էլ հնար չը կայ»։ Սխալ են այս եզրակացութիւնները, որովհետև միակողմանի դատողութեան արգասիք են։ Թէև այս չարիքները անտեսական յետադիմութեան համար յարգելի պատճառներ են, բայց մեզանում պատահական են դրանք, ուրեմն պէտք է որոնենք մեր ընդհանուր, ամենօրեայ թշնամին։—Մեր ընդհանուր թշնամին՝ հրդեհներն են։ Երկար տարիներից սկսած՝ Նուխին անտեսական որ և է ճիւղի մէջ յառաջադիմական մի քայլ անգամ չէ կարողացել անել, այն ինչ տասնուհինգ տարվայ ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մեծ մասը զոհ է եղել կրակին։ Ահա թէ որտեղ պէտք է որոնել մեր աղքատութեան գլխաւոր պատճառը։ Դիցուք թէ տարին աջողակ է, բերքն առատ, առևտուրը տաք։ Տասը տարի անխոնջ աշխատելով կազմեցի մի գումար, դրանով տուն, զոմ, խանութ շինեցի և սարքեցի դրանց կահ կարասիքով և ապրանքով, բայց յանկարծ իմ չարամիտ քաղաքացիներից մէկը մի լուցկիով վառեց տունս կամ խանութս և իմ շատ տարիների վաստակս մի ժամումն այրվեցաւ, մոխիր դարձաւ. այնուհետև աղքատ եմ, թէ ոչ։ Պատահում է որ նոյն դէպքը մի քանի տարվայ ընթացքում մի և նոյն մարդու տանը կրկնվում է մի քանի անգամ, և կամ այրվելով մէկի տունը՝ կրակն անցնում և այրում է մի քանիսի տներն էլ. այստեղ չարիքն աւելի է սաստկանում, թէ ոչ։ Երբեմն էլ, ինչպէս ասացի, տներն այրվում են անզգուշութիւնից։ Բայց թէ առաջին և թէ երկրորդ դէպքում շատ սակաւ է պատահում, որ գտնեն յանցաւորին, և եթէ գտնվում էլ է նա, և պատժվում, բայց յանցաւորի պատժվելը չէ կարող փոխարինել հասցրած վնասին։ Եւ եթէ այդ բոլորի վրա էլ աւելացնենք բնութեան երբեմնական ժլատութիւնը, թանգութիւնը, սովը, մորեխը և քաղաքացիների մէջ փոխադարձ օգնութեան մշտական բացակայութիւնը, այն ժամանակը հեշտ կարող էք երևակայել որ նուխեցին հասել է չքաւորութեան յետին աստիճանին։ Բայց մինչև ցայսօր ոչ ոք արժանաւոր ուշադրութիւն չը դարձրեց՝ ընդհանուր թշուառութիւն սպառնացող, այս չարիքների վրա, ոչ ոք չը չը մտածեց հրդեհների առաջն առնելու հնարաւոր միջոցների վրա։ Փառք Աստուծոյ, քաղաքը խօ փող ունի։ Եթէ իւրաքանչիւր տարի այրվող շինութիւնների գնահատութեան տոկոսի գոնեա մէկ տասներորդականի չափ քաղաքային փողերից ծախսելով մեր քաղաքումն էլ կը կազմակերպվի հրդեհաշէջների մի խումբ, Նուխին թէ ներկայում և թէ ապագայում ոչ մի ապահովութիւն չէ կարող ունենալ հրդեհների երեսից, և աղքատութիւնը, գողութիւնն ու սպանութիւնը գնալով աւելի ու աւելի հաստատ արմատներ կը գցեն մեր հողի մէջ։ Իսկ եթէ կասեն դժուար է քաղաքային փողերից մի այդպիսի գումար ծախսելը, ապա թող հրդեհաշէջ խմբի ձեռքով ազատված իւրաքանչիւր տանից մի նշանակեալ մասնաւոր տուրք ստանան յօգուտ քաղաքի։ Այս կէտի վրա հրաւիրում եմ մեր դեպուտատների, ժողովրդի ընտրեալների և այն բոլոր մարդկանց ուշադրութիւնը, որոնք յանձն են առել ժողովրդի ապահովութիւնը երաշխաւորել։ Յուսով ենք, որ մեր ամենքից յարգված գաւառապետն էլ, օգուտ քաղելով ժողովրդի դէպի ինքն ունեցած համակրութիւնից, հոգով կառաջնորդի իրագործել հրդեհաշէջների խմբի կազմակերպութիւնը։

Ժ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այսօր, ուրբաթ օր կրկին լինելու է Արծրունու թատրոնում ա մ ե ր ի կ ա կ ա ն խմբի ներկայացումն։ Վերջին ներկայացմանը շատ քիչ ժողովուրդ կար։ Ցաւալի է տեսնել, որ այդ տեսակ գեղեցիկ ներկայացումներին թիֆլիսցիները չեն յաճախում։ Մենք չենք ասում որ մի և նոյն անձինք երեք անգամ գան, բայց ինչքան մարդ կայ Թիֆլիսում, որ դեռ չէ տեսել այդ ներկայացումները։ Զանգակների կօնցերտը ճշմարիտ արժէ լսել մի քանի անգամ, բացի սորանից երկու օրիորդներ, Տերեզա և Ցէլինա, շատ լաւ են ածում ջութակի վրա, իսկ միւս երկու փոքրիկ օրիորդները շատ գեղեցիկ կերպով են պար գալիս։ Եթէ մեր թիֆլիսցիները ճշմարիտ մի բանով զբաղված լինեն, մենք ոչինչ չենք ասի։ Բայց մինչև որ Ամերիկայից, Ֆրանսիայից կամ Ռուսաստանից մեզ մօտ հիւր եկած արտիստները ներկայացումներ կամ կօնցերտներ են տալիս, թիֆլիսցիների մեծ մասը նստած են կլուբներում կամ տանը և թուղթ են խաղում և աւելի շատ են ծախսում թղթի մէջ տանուլ տալով,

---

անդադար գործում էին նրա կնիկների զարդարանքի համար, որ լափում էր ամբողջ գաւառների եկամուտը։

Չատրների այդ խումբը, որ յատկացրած էր կանանոցի համար, բոլորովին անմատչելի էր։ Նա շուրջանակի պատած էր բարձր ա լ ա չ ո ւ ղ ո վ, *) որ կոչվում էր ս ա ր ա յ-փ է ր դ ա յ, այսինքն սէրալի վարագոյր։ Այնտեղ կարող էին մուտք գործել միայն ներքինիները և սևամորթ ստրուկներն ու ստրկուհիք։

Այն առաւօտ կանանոցի հրապարակի վրա կատարվում էր մի արտակարգ շարժողութիւն։ Բոլորը զբաղված էին մի մեծ պատրաստութեամբ։ Աղախիններից մի քանիսը նստած էին մերկ գետնի վրա, բոլորել էին աղաղին, երկաթեայ կասկարայի շուրջը։ Նրանցից մէկը ալիւր էր մաղում, միւսը փայտեայ տաշտի մէջ խմոր էր հունցում, երրորդը խմորից գնդակներ էր շինում, չորրորդը գնդակները հարթ տախտակի վրա դնելով, փայտեայ կլորիկ կոճակով բաց էր անում և նրանց բոլորակ լաւաշի ձև էր տալիս. հինգերորդը վեր էր առնում լաւաշները, տարածում էր տաքացած կասկարայի վրա և նրանցից հաց էր թխում։ Աշխատութիւնը կատարվում էր ամենայն արագութեամբ. մի և նոյն ժամանակ նրանց գլխաւորները չէր արգելում խօսել, ծիծաղել և բամբասել։ Երկու կնիկներ դրանցից փոքր ինչ հեռու, պտտեցնելով շրջական երկանաքարի թևը, ալիւր էին աղում։ Սպիտակ փօշին պատել էր նրանց սև մազերը և երեսը։ Մի քանիսը կաթսաների մէջ տապակում էին ամբողջ գառներ, կամ շամփուրների վրա միս էին խորովում։ Կարծես, մի ահագին բանակի համար պատրաստվում էր նախաճաշիկ։

—Հաֆամ, գիտես ինչ է պատահել այս գիշեր, ասաց մանկահասակ Այիշան մի սևաչեայ կնոջ, որ նստած չադրի մէջ, հարում էր խնոցին կարագ պատրաստելու համար։

—Ի՞նչ է պատահել, հարցրեց Հաֆամն հետաքրքրութեամբ և դադարեց խնոցին հարելուց։

—Ասում են, սատանաները այս գիշեր Սիւրիի մազերը մկրատով կտրել են։

—Ճշմարիտ, հարցրեց Հաֆամն, և մի և նոյն ժամանակ ուրախութեան նման մի լոյս արտափայլեց նրա սիրուն դէմքի վրա։

—Բոլորը կտրել են։

—Բոլորը, թէ զուլֆերը, թէ հիւսերը,—հիմայ այլանդակվել, քէչալ Ալօի նման է դարձել Սիւրին։

—Նրա տեղն է։—Շատ էր պարծենում իր երկայն մազերով Սիւրին։—Պէտք է նրա պոչն էլ կտրէին։

—Ի՞նչ պոչ, հարցրեց Այիշան զարմանալով։

—Դու չես իմանում, ախար այդ հայ կնիկները պոչ ունեն։ Սիւրին էլ ունի։ Ջէյնաբն էր ասում։ Նա մի անգամ տեսել էր, Սիւրիի լողանալու ժամանակ։

Երկու մանկահասակ կնիկները սկսեցին երկար խօսել Սիւրիի պոչի վրա, սկսեցին դատել, քննել, թէ ինչից էր այդ. յետոյ այն եզրակացութեան հասան, որ բոլոր հայ կնիկները ջինների տեսակից են, դրա համար Սիւրին այնքան վարպետ և խորամանկ է, որ կարողացաւ կախարդել, խելքից հանել խանին, կարողացաւ բոլոր կնիկներին նրա «աչքից գցել» և իրան միայն սիրել տալ։

—Հիմա ինչ է անում Սիւրին, հարցրեց Հաֆամն։

—Ի՞նչ պէտք է անէ, պատասխանեց Այիշան արհամարհանքով,—իր վրանում նստած, լաց է լինում, ասում է՝ ես գիտեմ, այդ սատանայի գործ չէ, դա Ջէյնաբի գործն է... Ջէյնաբը մի քանի օր առաջ ասել էր նրան, թէ ես քո գլխին մի «օյին» պիտի խաղամ... Հիմա Սիւրին մտածում է, թէ գիշերը քնած ժամանակ Ջէյնաբն է կտրել տուել նրա մազերը, ասում է, ես բոլորը խանին կը յայտնեմ...

Ջէյնաբը խանի հարեմի թագուհին և նրա առաջնակարգ կնիկներից մէկն էր, բայց Սիւրիի խանի հարեմը մտնելուց յետոյ նա իր նշանակութիւնը կորցրեց։ Գեղեցիկ Սիւրին, ստուեր ձգեց նրա վրա, և այստեղից առաջ եկաւ երկուսի մէջ նախանձ և ատելութիւն։ Հաֆամն և Այիշան հաւանական էին գտնում, որ Ջէյնաբը, իր վրէժխնդրութիւնը գոհացնելու համար, իր աղախինների ձեռքով կտրել տուած լինէր Սիւրիի մազերը, որ այլանդակէ նրան, որ նրա գեղեցկութիւնից մի բան խլած լինի։ Բայց միւս կողմից, սնահաւատութիւնը նրանց թոյլ չէր տալիս բոլորովին հաւատալ այդ խայտառակութեանը, որ հարեմի մէջ մի սովորական բան էր։ Նրանք կարծում էին, թէ անպատճառ սատանայի մատը պէտք է խառն լինէր այդ գործի մէջ, թէև դրա նման շատ գործեր կատարվում էին առանց սատանայի մասնակցութեան, ինչպէս էին՝ կնիկների միմեանց նոր կարված հագուստի վրա բծեր գցելը, մկրատով կտրատելը, միմեանց նոր գնված հողաթափների մէջ ցեխ լցնելը, միմեանց զարդարանքները, ականջօղերը գողանալը և այլն։ Վերջին ժամանակներում խանը այն աստիճան ձանձրացաւ կնիկների անընդհատ կռիւներից, և դժուարանալով որոշել, թէ որն է արդարը և որը մեղաւորը, սկսեց անխտիր կերպով ծեծել, թէ արդարին և թէ մեղաւորին, մտածելով, ի հարկէ նրանցից մէկը յանցաւոր կը լինի։ Բայց Հաֆամն և Այիշան չէին կարծում, որ Սիւրիի վիրաւորանքը անց կը կենայ առանց հետևանքի, գիտէին, որ խանը նրան շատ սիրում է և Ջէյնաբը լաւ ծեծ կուտէր նրա մազերը կտրել տալու համար։ Թէև այդ սատանայի գործ ես լինէր, բայց պէտք էր աշխատել, որ Ջէյնաբը պատժվի. նա էլ մի բարի պտուղ չէ. նա էլ առաջ փքվում էր, տրաքվում էր, աշխատելով բոլոր կնիկներին իր ոտների տակ դնել...

Թանձր մառախուղը սկսեց փոքր առ փոքր նօսրանալ և կապոյտ երկինքը տեղ-տեղ բացվեցաւ. արեգակի ճառագայթները սկսեցին շողալ այդ բացուածքներից, որպէս սպիտակ վրանի պատառված ճեղքերից։ Չը նայելով որ ամառն էր, բայց վաղորդեան արեգակը դեռ անզօր էր ջերմացնելու լեռնային օդի ցրտութիւնը։ Առաւօտեան ցօղը մանր գոհարների նման դեռ փայլում էր խոտաբոյսերի վրա, յիշեցնելով տաք երկիրների գարնան սկզբները։

Խանի կիսաքուն երեխաները, բոբիկ ոտներով, առանց վարտիքի, դուրս էին թափվել չադրներից, և օջախների կրակի մօտ կկզած, տաքանում էին։ Այստեղ նրանց մայրերը նախաճաշիկի պատրաստութիւն էին անում։ Երեխաներից մէկը կատուի ճարպկութեամբ իր թաթիկը տարաւ կաթսայի մէջ և այնտեղից խլեց մի կտոր միս։ «Զօռ, ցաւ, վարամ ուտես», ասաց բարկացած մայրը և առեց վառելու փայտը, որ պատժէ նրա լրբութիւնը։ Տղան սատանայի նման փախաւ, տանելով իր կողոպուտը. մօր ձգած փայտը դիպաւ նրա ոտներին և նա ընկաւ երեսի վրա։ Միսի կտորը դուրս պրծաւ նրա ձեռքից և թաւալվեցաւ փափուկ փոշիների մէջ։ Տղան շուտով ուշի եկաւ, և վեր բարձրանալով, կրկին յափշտակեց իր աւարը, փախաւ, և հեռուից ըսկսեց ծիծաղել, ջիգրացնել մօրը և արհամարհանօք կրծել փոշեթաթախ միսի կտորը։

—Հըմ... հըմ... տեսար, աչքդ հանեցի... աստուած բայ... ասաց նա երեսը ծամածռելով։

*) Ալաչուղ նշանակում է մի հիւսվածք, որ պատրաստվում է բարակ եղեգներից։ Նրանով են շինում թափառաշրջիկ ցեղերը իրանց տաղավարները։